

ЗА ПРОГРЕСИВНИТЕ КОНСЕРВАТОРИ И ЗА КОНСЕРВАТИВНИТЕ КОНСЕРВАТОРИ (СТРУКТУРНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНАТА АТРАКТИВНОСТ НА ПАЛЕОКОНСЕРВАТИЗМА В СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ)

Венелин Стойчев¹, Институт по философия и социология на БАН

Резюме

Статията се занимава с въпроса за идеологическата база на политическите възгледи на американския президент Доналд Тръмп. Анализът е фокусиран върху структурните изменения в постиндустриалните общества, които благоприятстват публичната атрактивност на домодерни палеоконсервативни нагласи, възхваляващи желязната воля, самодисциплината и силата на характера. Текстът аргументира тезата, че въпреки идеологическата си привлекателност, палеоконсерватизмът не предлага ефективни решения на институционалните проблеми на съвременните общества.

Ключови думи: палеоконсерватизъм, модернизация, Доналд Тръмп.

FOR PROGRESSIVE CONSERVATIVES AND CONSERVATIVE CONSERVATIVES (STRUCTURAL PREREQUISITES FOR THE PUBLIC ATTRACTIVENESS OF PALEOCONSERVATISM IN THE MODERN WORLD)

Venellin Stoychev², Institute of Philosophy and Sociology of the BAS

Abstract

The article examines the topic of the ideological basis of the political views of the President of the United States Donald Trump. The analysis focuses on the structural changes in post-industrial societies that favor the public attractiveness of pre-modern paleoconservative attitudes, praising the strong will, self-discipline and strength of character. The text argues that despite its ideological appeal, paleoconservatism does not offer effective solutions to the institutional problems of modern societies

Keywords: paleoconservatism, modernization, Donald Trump.

¹ Венелин Л. Стойчев е гл. ас. в секция Публични политики и социални промени, Институт по философия и социология на БАН и хоноруван преподавател по Въведение в социологията в Общикономическия факултет на УНСС. Email: venellin.stoychev@gmail.com

² Venellin L. Stoychev is an assistant professor at Public Policies and Social Changes Section, Institute of Philosophy and Sociology of the Bulgarian Academy of Sciences and part-time lecturer in Introduction to Sociology at the General Economics Faculty of the University of National and World. Economy. Email: venellin.stoychev@gmail.com

Доналд Тръмп толкова често сменя мнението си по всякакви политически, икономически и социални теми, че сякаш въпросът за идеологическите основания на неговите възгледи губи смисъл. Ироничната реплика „Аз ли съм казал това? Наистина ли съм го казал? Не мога да повярвам, че съм казал такова нещо!“ беше подхвърлена от Тръмп по повод на президента Зеленски, но същата реплика напълно уместно може да бъде използвана за налагането на митата, прекратяването на войната с Русия за 24 часа, работата на Мъск в администрацията и т. н. Центрофугата на социалните мрежи произведе две основни утайки: от ляво образът на Тръмп се сведе до „оранжевия палячо“, а от дясно – до „виртуозния гений“, чиито ходове таят някакъв дълбок смисъл, макар и никой в момента да не разбира какъв точно е този смисъл. Първоначалният възторг от очакването за консервативен реванш срещу либерализма, който е „засилил махалото прекалено наляво“ беше попарен собственоръчно от Тръмп с изразяване на възгледи от крайно десния спектър, които могат да шокират всеки благонравен консерватор. Така Тръмп подаде за воле аргументи на прогресивни анализатори като Роберт Райч³, с които да обосноват тезата, че Тръмп не е обикновен автократ, а завършен фашист. (Нека веднага да успокоим по-чувствителните читатели, че демокрацията в Америка не е погинала безвъзвратно, най-малкото защото установяването на фашистки режим изисква подчинени директно на диктатора специални тайни служби, а Тръмп усилено гори всичките си мостове към службите за сигурност на САЩ и НАТО, дори и да допуснем, че някой в тези служби би му вървял по свирката).

Но имат ли възгледите и действията на републиканския президент Тръмп някаква идеологическа консервативна база, или всъщност Тръмп наистина просто е поредното въплъщение на популисткия нагон за постоянно скандализиране на обществеността чрез чупене на всякакви граници, грижливо установени от нравствеността, морала, традицията, инерцията, международното право, вътрешния административен ред? Казано директно – дали и какъв консерватор е Тръмп?

Нека най-напред припомним, че консерватизмът не е против развитието и промените. Едмънд Бърк⁴, бащата на консерватизма, обосновава „поддържането на стабилен и постоянен темп на промените“ и се противопоставя на резките завои (като Френската революция), защото „обществото е много по-сложно, отколкото си въобразяваме“ и се състои от „безброй невидими нишки, които го удържат, а революциите на сляпо и безпардонно посичат тези нишки“. От Бърк насам различните консерватизми винаги са дефинирали сами себе си спрямо позата, която заемат по отношение на проекта на Модерността. С уговорката, че всяка типология малко или много осакатява действителността, Хабермас⁵ разграничава три основни типа съвременен консерватизъм именно на базата на отношението им към Модерността: антимодернизма на младите консерватори, предмодернизма на старите консерватори и

³ <https://rbreich.com/>

⁴ Бърк, Е. (2000), Размисли за революцията във Франция, Гал-Ико, ISBN 9548010984 [Bark, E. (2000), Razmisli za revolyutsiyata vav Frantsia, Gal-Iko, ISBN 9548010984]

⁵ Хабермас, Ю. (1999), Философският дискурс на модерността, ЕА, Плевен [Habermas, Yu. (1999), Filosofskiyat diskurs na modernostta, EA, Pleven]

постмодернизма на неоконсерваторите. Но това са все европейски консерватизми. В Западна Европа Модерността първо се развива като социална реалност и като структури на съзнание, а едва след това навлиза и в политическите идеологии и партийните програми. В „Бившият режим и революцията” Токвил⁶ доказва, че превземането на Бастилията е само събитийната проява на революцията, която (почти невидимо) протича като дълбоки структурни социални промени поне предходните двеста-триста години.

Но какво да правят консерваторите, които не са заварили Модерността като даденост, а тепърва трябва да си я направят, какъвто е случаят и на Америка, когато се отделя от Короната и развива независима държава? Пол Готфрид⁷ неотдавна нарече този американски консерватизъм „палеоконсерватизъм”. Най-видният представител на палеоконсерватизма е президентът Андрю Джаксън. Да, същият, чийто портрети Тръмп всеки път окачва на стената си. Кой е Джаксън? Това е единственият президент на САЩ, който някога е бил пленяван. Още като дете Андрю Джаксън участва като пощальон във Войната за независимост, но британците го залавят. В плен той е от малчината, които не умират от глад, защото се храни само от волята си за живот. Единствено гордостта му е по-силна от тази воля – някакъв британски офицер в продължение на часове се опитва да накара малкия Джаксън да му лъска ботушите като го пребива с тъпата страна на сабята си, но Джаксън отказва, въпреки че на няколко пъти припада от побоя и го свестяват като го заливат с кофи ледена вода. Джаксън е и първият американски президент, срещу когото има опит за покушение, но и двата пистолета на атентатора засичат, а самият Джаксън пръв се нахвърля срещу стрелеца, въоръжен само с дървен бастун и желязна... воля.

Тъкмо желязната воля е върховната ценност на палеоконсерватизма. В онзи жесток и суров свят желязната воля и самодисциплината са най-мощният инструмент с кървави нокти да направиш сам себе си, да подчиниш природата, да наложиш интересите си. Думите нямат значение, те са вятър, волята е важна. Ценностите нямат значение, с тях не може да се стреля, волята е важна. Институциите нямат значение, те са крехки, волята постоянства. Правилата нямат значение, те се променят, волята трае и т.н. и т.н. Но волята, характерът се каляват изключително трудно. Колко души могат да живеят в плен без храна, само на инат? Колко деца ще предпочетат да ги убият британските офицери, но не и да им лъска ботушите? Голата воля няма собствено съдържание, няма съд, който да я удържа, за да не се разлее и разпилее. Затова голата воля се стабилизира от отношението на околните, които трябва да бъдат мачкани и да показват респект, да благодарят непрестанно.

От перспективата на палеоконсервативния светоглед става ясно защо Тръмп мрази Европа (както Джаксън мрази британците и цялата префърцунена европейска претенция за културна доминация); защо Тръмп не пие, не пуши и спазва железен режим; защо изисква да му се благодари; защо не държи на думите си; защо е суров

⁶ Токвил, А. (1992), Бившият режим и революцията, Избор, София [Tokvil, A. (1992), Bivshiyat rezhim i revolyutsiyata, Izbor, Sofia]

⁷ Gottfried, P., (2020), The Vanishing Tradition: Perspectives on American Conservatism. Northern Illinois University Press.

(според някои - жесток) към жените и децата си; защо не приема болкоуспокояващи, когато му трансплантират коса; защо никога не успява да аргументира собствено мнение, а винаги се позовава на някакви други много умни хора, които са му казали нещо; защо смята, че истина е това, което волята налага, а не предметната реалност; защо трябва да е обект на покушение, ако иска да завърши митопоетичното съвременно пресъздаване на образа на президента Джаксън.

Това за характера. Сега за икономиката. Тъй като няма собствено съдържание, желязната палеоконсервативна воля в човешки план сама себе си стабилизира чрез налагането си над другите същества (важно е да се знае, че това не са личности от палеоконсервативна гледна точка, защото личността има съдържания и е върховна либерална ценност). Ето тук са корените на дехуманизацията на Тръмп (в която хора като Райч привиждат фашизъм). В природен план желязната воля се стабилизира, завладявайки територия. Земята, пръстта е важна инструментална ценност за палеоконсерватизма доколкото е външният израз на силата на характера. Понеже човешкият свят, думите, ценностите, идеите, институциите са вятър и мъгла, затова богатството за палеоконсерватизма не произлиза от търговията, от услугите, от науката и изобретенията, а от земята. Затова и Тръмп е призван от духовете на палеоконсерватизма да повтори сделката за Луизиана (която освен друго финансира войните на Наполеон срещу омразните британци), покупката на Аляска от руснаците, „освобождаването“ на провинциите на Мексико. Гренландия и Канада изглеждат постижими цели, не ли? Запознатите с историята на икономическата мисъл лесно ще разпознаят в икономическите възгледи на палеоконсерваторите идеите на физиократите и на меркантилистите – богатството идва от земята (независимо дали става дума за плодове, зеленчуци, нефт или диаманти и пр.), земята носи пари, трябва да се завладява земя, произведеното от земята трябва да се продава на чужденците, за да се внасят пари, не бива да купуваме чужди стоки, защото така обедняваме, трябва да налагаме високи мита, за да спрем чужденците, които искат да ни вземат парите... Това са основанията икономически анализатори да настояват, че идеите на Тръмп са заседнали в 80-те години. 80-те години на 17 век.

Палеоконсерватизмът е изключително адекватна идеология за онзи див и свиреп свят, в който Америка тепърва предстои да се модернизира. Но днес едва ли някой има сериозни основания да се съмнява във виталността на американската Модерност. Защо тогава Тръмп успешно ексхумира палеоконсервативни възгледи от ледената епоха преди модернизацията, които застрашават постижения на Модерността като мира, демокрацията, световния ред, международните институции, човешките права, системата за властови баланс и взаимен контрол в самите САЩ?

„Авангард с обърнати назад фронтове“ – така Хабермас нарича онези консервативни идейни течения, чиито платна се издуват от енергиите, които Модерността възбужда срещу самата себе си. В тези нови консерватизми на късната Модерност Хабермас разпознава призования отново дух на Ницше, но неотстранимите вътрешни противоречия на Модерността са дискутирани още от Констан⁸, дори от Русо⁹. Тъкмо

⁸

<https://www.librev.com/index.php/discussion/politics/4439-za-svobodata-v-drevnostta-sravnenia-sas-svobodata-v-modernite-vremena>

тези неотстраними вътрешни модерни противоречия от една страна генерират енергия за обществено развитие, но от друга страна в същото време на всекидневно ниво се преживяват като упадък, регрес, поквара, леност. Така успешната американска модернизация през 20. в. предизвиква имплозия на вътрешния пазар, която води до „рога на изобилието“, до процъфтяването на „културата на корнукопията“, на консумаризма. В „Културните противоречия на капитализма“ великият консерватор Даниел Бел привидя в свободното време, киното, танците, забавленията, моловете и т.н. тържеството на една хедонистична култура, която е същностно необходима за разрастване на вътрешния пазар, но влиза в остър сблъсък с трудолюбието, самодисциплината, отговорността, стоицизма, на които се крепи капитализмът. Хънтигтън¹⁰ и Бжежински¹¹ са сред онези, които пришиха тази „упадъчна култура“ на либерализма и го обвиниха в заплахата за националната сигурност, защото младите мъже не искат вече да гинат с радост за родината си, а „да са на работа от 9 до 5, все едно са разглезени цивилни“.

Същата консуматорска култура постепенно завладява и гражданското общество, което вече не отстоява гражданските си интереси пред държавата, а очаква държавата да предоставя услуги – социални, здравни, образователни, административни, информационни и пр, все любими на демократите. По същия начин и политическите партии вече не защитават класови интереси, а се превръщат в catch-all партии, които предлагат послания за всички потребители на политическия пазар. Тази среда стимулира обособяването на „новата средна класа на знанието“ (П. Бъргър, 1998¹²), която е „много по-вляво“ от старата средна класа на малкия и средния бизнес и е ангажирана в държавната администрация, университетите, училищата, гражданските организации, изкуството, медиите и има класов интерес от увеличаване на дела на ресурсите, които се преразпределят от държавата. В същото време нуклеарните семейства са в криза, традициите не се уважават, децата не зачитат авторитета на възрастните, а работодателите се затрудняват да намерят отговорни и неуморни работници, които споделят трудова култура на безпрекословно йерархично подчинение.

От една социологическа гледна точка грешката на консерватизма е, че вмениява във вина на културата развитието на обществени отношения, които благоприятстват самата тази култура¹³. Маркс би казал „не винете лицата за обстоятелствата, рожба на които са те самите“. Затова и опитите за насилствено налагане на консервативни ценности, които противоречат на установените обществени практики са предварително обречени на провал. С езика на Питър Бъргър „структурите на съзнание са структури на

⁹ Русо, Жан-Жак (2021), За общественния договор, Лист, ISBN: 9786197596588 [Ruso, Zhan-Zhak (2021), Za obshtestvenia dogovor, List, ISBN: 9786197596588]

¹⁰ Хънтигтън, С. (2004), Войникът и държавата, Военно издателство, ISBN: 9545091797 [Hantigtan, S. (2004), Voynik i darzhavata, Voenna izdatelstvo, ISBN: 9545091797]

¹¹ Бжежински, З. (1997), Голямата шахматна дъска, Обсидиан, ISBN: 9548240505 [Bzhezzhinski, Z. (1997), Golyamata shahmatna daska, Obsidian, ISBN: 9548240505]

¹² Бъргър, П. (1998), Капиталистическата революция, ЛиК, София [Bargar, P. (1998), Kapitalisticheskata revolyutsia, LiK, Sofia]

¹³ Същото, но с обратен знак – грешката на либерализма е, че заварва личността като универсална, а не като исторически конкретна структура на светореагиране.

обществото”. Но ако структурите на обществото благоприятстват развитието на културата на корнукопията, откъде се взеха толкова много автентични привърженици на палеоконсерватизма на Тръмп?

Нека да припомним, че това което днес обвиняваме като „неолиберален проект”, „глобален либерализъм” и „вашингтонски консенсус” са всъщност консервативните политики на Тачър и Рейгън, които се противопоставят на леността, мързела, инертността и упадъка на нравите, с които според консерваторите културата на консумаризма е заразила администрацията, бизнеса, гражданското общество. Тези политики на дерегулации, приватизация и насърчаване на конкуренцията са толкова успешни икономически, че поне допринасят до (ако не са и основната причина за) спечелването на Студената война. Но под повърхността тези политики са провокирани от дълбоки структурни промени, които Тофлър¹⁴ нарече „третата вълна” – могъщата дигитална революция, която е предхождана от само две толкова колосални събития в историята на човечеството – аграрната революция и индустриалната революция.

Проблемът е, че индустриалното общество не си отива през парадния вход на историята, а се „измъква по терлици през прозорчето на тоалетната” (У. Бек). Улрих Бек¹⁵ нарича това ново постиндустриално общество „рисково”, а Хабермас¹⁶ нарича демокрацията му „плебесцитна”. Важното е, че заради икономическата глобализация вземането на решения става все по-мъгливо, политическата отговорност все по-размита, влиянието на глобални финансови и институционални сили върху националните политики все по-могъщо, интерференцията в политическата логика на административна, икономическа и медийна рационалност все по-силна. Не случайно възходът на консерватизма като политическа идеология съвпада с разцвета на книгите, филмите и сериалите за вампири в масовата култура – и двете са пристан срещу ужаса от невидимите сили, които влияят върху живота ни, но без да знаем откъде идват, какво ги предизвиква и как да се защитим от тях.

Постиндустриалното „рисково общество” е обществото на „втората природа”, „модернизация на модернизацията”, където тревожността се е превърнала в норма, защото индустриалният свят се е изнизал от кожата си и ни е оставил институциите си като обвивка без съдържание. Какво да правим? Какво е новото съдържание? От какви институции се нуждаем, за да го овладеем? Ние не знаем. Тук отзивчиво на помощ се притича палеоконсерватизмът на Тръмп, който ни уверява, че не ни е нужно да знаем, не ни трябва съдържание, думите са вятър и мъгла, институциите са крехки, а правилата променливи. Трябва ни воля, желязна воля, налагаща се воля. Тръмп е тази воля. Забравете за науката, забравете за фактите, забравете за истината. Истината е това, което казва Тръмп, когато го казва, каквото и да казва. Ако казаното противоречи на фактите, толкова по-зле за фактите. С всички произтичащи от това последствия за митата, благодарностите, 24-те часа, Канада и Гренландия.

¹⁴ Тофлър, А. (1991), Третата вълна, Пейо К. Яворов, София [Tofflar, A. (1991), Tretata valna, Peyo K. Yavorov, Sofia]

¹⁵ Бек, У. (2013), Рисковото общество, КХ, ISBN: 9789545871771 [Bek, U. (2013), Riskovoto obshtestvo, KH, ISBN: 9789545871771]

¹⁶ Хабермас, Ю. (1995), Структурни изменения на публичността, УИ, София [Habermas, Yu. (1995), Strukturni izmenenia na publichnostta, UI, Sofia]

Застрашени ли са Канада, Гренландия, истината и демокрацията? Не. Преди два века желязната воля на палеоконсерватизма овладяваше „първата природа”, заради халтавия и неразвит социален свят. „Втората природа” на постиндустриалните общества само привидно е крехка. Тъкмо защото е социално конструирана, тази „природа” е много по-обективна от „природната природа” и ще успее да абсорбира палеоконсервативния популизъм на Тръмп, който и без това е само гола воля без собствени съдържания. Тръмп не предлага ефективно решение на проблема за институционалната инфраструктура на рисковите общества. Но проблемът ще си остане и след като Тръмп си отиде. Освен, ако това не е проблем за решаване, а полярност за управляване, както пък би се изразил Уилям Бене¹⁷.

БИБЛИОГРАФИЯ

Benet, W. J. (2023) The polarities of democracy: Research and applications study guide [Implementation Resource]. Polarities of Democracy Institute.

Gottfried, P., (2020) The Vanishing Tradition: Perspectives on American Conservatism. Northern Illinois University Press.

Бек, У. (2013) Рисковото общество, КХ, ISBN: 9789545871771 [Bek, U. (2013) Riskovoto obshtestvo, KH, ISBN: 9789545871771]

Бжежински, З. (1997) Голямата шахматна дъска, Обсидиан, ISBN:9548240505 [Bzhezhinski, Z. (1997) Golyamata shahmatna daska, Obsidian, ISBN:9548240505]

Бъргър, П. (1998) Капиталистическата революция, ЛиК, София [Bargar, P. (1998) Kapitalisticheskata revolyutsia, LiK, Sofia]

Бърк, Е. (2000) Размисли за революцията във Франция, Гал-Ико, ISBN 9548010984 [Bark, E. (2000) Razmisli za revolyutsiyata vav Frantsia, Gal-Iko, ISBN 9548010984]

Русо, Жан-Жак (2021) За обществения договор, Лист, ISBN: 9786197596588 [Ruso, Zhan-Zhak (2021) Za obshtestvenia dogovor, List, ISBN: 9786197596588]

Токвил, А. (1992) Бившият режим и революцията, Избор, София [Tokvil, A. (1992) Bivshiyat rezhim i revolyutsiyata, Izbor, Sofia]

Тофлър, А. (1991) Третата вълна, Пейо К. Яворов, София [Toflar, A. (1991) Tretata valna, Peyo K. Yavorov, Sofia]

Хабермас, Ю. (1995) Структурни изменения на публичността, УИ, София [Habermas, Yu. (1995) Strukturni izmenenia na publichnostta, UI, Sofia]

Хабермас, Ю. (1999) Философският дискурс на модерността, ЕА, Плевен [Habermas, Yu. (1999) Filosofskiyat diskurs na modernostta, EA, Pleven]

Хънтигтън, С. (2004) Войникът и държавата, Военно издателство, ISBN: 9545091797 [Hantigtan, S. (2004) Voynikat i darzhavata, Voenno izdatelstvo, ISBN: 9545091797]

¹⁷ Benet, W. J. (2023). The polarities of democracy: Research and applications study guide [Implementation Resource]. Polarities of Democracy Institute.